

АДМИНИСТРАЦИЯ МУНИЦИПАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
«КИЖИНГИНСКИЙ РАЙОН»
КОМИТЕТ ПО СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ
ОТДЕЛ ОБРАЗОВАНИЯ
МБОУ «ЧЕСАНСКАЯ СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА»

671463, Республика Бурятия, Кижингинский район, улус Загустай, ул. Школьная, 14, 8(30141)34426, school_zagustay@govrb.ru

Рекомендована к утверждению
протокол МО №1
от 30 августа 2023 г.

Утверждена приказом
МБОУ «Чесанская СОШ»
№134/6 от 01 сентября 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ПО УЧЕБНОМУ ПРЕДМЕТУ
«Бурятский язык»

для ДЕВЯТОГО класса (ступени)

на период _____

Автор (составитель): Цыдыпова Соелма Дашиевна

у. Загустай, 2023 г.

1. Тайлбари бэшэг.

Түрэлхи хэлэн – Буряад Республикын гүрэнэй хэлэн болонхой. Ушар тиимэһээ энэ хэлэ үзэлгэ, шудалалга гунзэгы удха шанартай. Буряад хэлэн болбол хургуулида үзэгдэдэг предметуудэй гол шухалань болоно. Ургаж ябаа залуу үетэниие зүбөөр хургаха, хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ түрэлхи хэлэн айхабтар ехэ үүргэтэй. Энэ хэлэн болобол буряад арадай бухы ажабайдалтай нягта холбоотой: түүхэ, литература, фольклор, искусство, эрдэм болбосорол, хүмүүжүүлгэ. Буряад хэлэнэй удха шанар тон ехэ:

1. Үхибүүд тон түрүүн энэ хэлэндэ ороно, нурана
2. Программын материалнуудые туд хэлэн дээрээ гүнзэгыгөөр нурагшад ойлгожо абадаг.
3. нурагшад түрэлхи хэлээрээ ойлгожо, ухаагаа гүйлгэжэ, хэлэжэ, шагнажа, уншажа, бэшэжэ нурадаг.
4. Үхибүүд хэлэнэй туһаар хайн үзэл бодолтой болодог.
5. Түрэлхи хэлээ хайнаар мэдэхэ нурагшад ород болон хари хэлэнүүдтэ түргөөр нурадаг.
6. Буряад хэлэнэйнгээ аша туһаар үхибүүд түрэл арадайнгаа хайн хайхан абари зан, хургаал, ёһо заншал, заабари, гурим, эрдэм, болбосорол, хумуужэлгэ, арадай аман зохёол, литература, туухэ, искусство гэхэ мэтые гунзэгыгоор ойлгожо абадаг гээшэ.

нурагшадта ойлгуулһан теоретическэ материалаа зүбөөр аман болон бэшэмэл хэлэлгэдэнь хэрэглүүлжэ хургаха: абяануудые, угэнуудые зүбөөр угуулхэ, тэдэниие хайнаар шуумжэлүүлхэ, угэнуудые буридэлөөрнь илгуулха, хэлэлгын хубинуудые бата бэхээр ойлгуулха, угэнуудые алдуугуйгоор бэшүүлхэ, мэдүүлэл сохи угэнуудэй холбооо элируулхэ, мэдүүлэлнуудые зүбөөр зохёохо, зуб аянгатайгаар хэлүүлхэ, мүн сэглэлтын тэмдэгүүдые алдуугуйгөөр табиулха г.м.

Буряад хэлэнэй фонетикэ, морфологи, синтаксис заажа байхадаа, фонетическэ, морфологическа болон синтаксическа шуулбэри хуулдэг байха шухала.

Программа соо харуулагдаһан буряад хэлэнэй бухы темэнууд хадаа нурагшадые аман болон бэшэмэл хэлэлгэдэнь хургаха гэхэн зорилготой юм.

Буряад хэлэнэй грамматика заажа байхадаа, үзэһэн дуримуудые таараха мэдүүлэлнуудые угэхые оролдохо. Тэдэ угтэһэн мэдүүлэлнууд хадаа, нэгэдэхээр, ажабайдалһаа абтаһан, тэрэнтэй нягта холбоотой байха, хоёрдохээр, тэдэ мэдүүлэлнууд хумуужуулгын удха ушанартай байха ёһотой. Энэ хумуужуулгэ ехэ ургэн ойлгосотой: эрдэм болбосорол, ажал худэлмэри, гоё хайханда дурлал, бэе махабадай хатуужал, хайн хайхан абари зан г.м.

Синтаксис үзэхэдөө, иимэ ойлгосонуудые бата бэхээр мэдэжэ абаха ёһотой: үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэл, мээүүлэл доторхи үгэнүүдэй холбоо, мэдүүлэлэй шухала ба юрын гэшууд, причастна ба деепричастна обородуудтай мэдүүлэлнүүд. Простой ба сложно мэдүүлэлнүүдэй гол янзанууд. Синтаксис шудалан үзэхэ зуураа хододоо хэлэлгын аянга ажагладаг байха хэрэгтэй юм. Эдэ ажаглалтанууд сэглэлтын дүй дүршэлтэй болгохоһоо гадна, мүн баһа уранаар уншалгын дүй дүршэлтэй болохо ябадалда ехэ удха шанартай байна.

Буряад (түрэлхи) хэлэнэй нурагшалай онсо шэнжэ (общая характеристика учебного предмета)

Нурагшалай жэлэй эхиндэ багша 9-дэхи классай нурагшадай мэдэсэ шадабариин хэмжэээ элирүүлхэ зорилготойгоор хэдэн ондоо түхэлэй шалгалтын хүдэлмэринүүдые дүүргүүлхэ: грамматическа даабаринуудтай диктантнуудые, зохоолго ба нуруулгануудые бэшүүлжэ, тестнүүдые дүүргүүлжэ, анкетэнүүдэй асуудалнуудта харюусуулха шухала; аман шалгалга үнгэргэхэ; үзэгдэһэн темээр шалгалтын асуудалнуудта харюунуудые шагнаха; хөөрэлдөө эмхидхэхэ; эдэ даабаринуудые дүүргэлгын дүнгүүд нурагшадай мэдэсэ, шадабари, хүгжэлтые гү, али программын эрилтэнүүдһээ гээгдэлгэ зүбөөр гэршэлгын диагностическа карта дүүргэхэ.

Нурагша бүхэнэй эрдэм мэдэсын хэмжээн адли бэшэ, тиимэһээ хэшээлэй алишье шатада нурагшын мэдэсын хэмжээндэ тааруугаар даабаринуудые дүүргэхэ;

Нурагшадые хургаха, хүгжөөхэ, хүмүүжүүлхэ зорилгонууд түрэлхи хэлэнэй, ород ба хари хэлэнүүдэй (русский и иностранный языки), буряад болон бусадшые уран зохоолой (бурятская, русская литература), Буряад ороной түүхын (история Бурятии), дэлхэйн уран зохоолой соел культурын (МХК, ритмика, музыка, рисование) гэхэ мэтэ предметүүдээр нягта холбоотойгоор

Хэшээл үнгэргэхэдөө, элдэб онол аргуудыг хэрэглэх: индивидуальна, паарна, групповой хүдэлмэринүүдэд хэлгэн, үхибүүдэд хонирхол татаха, арт-терапи (физминутка, дуун, хэлэлгын даабаринууд, сохор хатарай элемент) дэлгэрэнгэгээр хэшээл бүхэндэ үнгэргэгдэхэ.

Программаар үзэгдэхэ сэдэбүүд, дүүргэгдэхэ даабаринууд коммуникативна шэглэлтэй: хэлэлгын (уншалга, бэшэлгэ, аудировани, хэлэлгэ дамжуулгын), хэлэнэй, социокультурна, компенсаторно, хуралсалай болон ойлголгын компетенциинүүдэд хүгжэлтыг хэшээл бүхэндэ хараалан түсэблэхэ.

Буряад арадайнгаа ажабайдал, түүхэ, заншал, зан абари үзэжэ байгаа зохиолнууд дээрэ үндэһэлэн, найнаар ойлгуулха, ухаан сэдхэлдэнэ шэнгээхэ, манай социумай ёһото эрхэтэн болгон хүмүүжүүлхэ.

хурагшад 9-дэхи класс дургэхэдээ, иимэнууд шадабари ба дадалтай болохо ёһотой:

Синтаксическа шуулбэри хэхэ (холбоо угэнуудэд шухала болон юрын гэшуудтэй, сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнуудтэ). Нэгэ түрэл гэшуудтэй, хандалгатай, оролто угэнуудтэй мэдүүлэлнуудыг зохёохо. Тихэдээ синтаксическа синонимуудыг таараха газартань хэрэглэхэ.

Литературна хэлэн дээрэ хоорэхэ ба бэшэхэ. 5-8 классуудта үзэһэн бэшэгэй дуримуудыг мэдэхэ, бэшэлгэдээ зубоор хэрэглэжэ шадаха. 7-8 классуудта үзэһэн сэглэлтын тэмдэгүүдыг зубоор мэдүүлэлнуудтэ табиха (нэгэ түрэл гэшуудтэй, хандалгатай, оролто угэнуудтэй, ушарлагшануудтай, сэхэ болон ооршэлэн хэлэлгэтэй мэдүүлэлнуудтэ). хурагшадыг эдэбхитэй болгохын тула буряад хэлэ үзэлгыг хонирхолтой болгохо шухала. Буряад хэлэнэй аша туһа тухай гансал хоорэлдоогоор хэлэ шуудалха хэшээлдээ хонирхол туруулжэ болохогүй. Тиимэһээ хэшээлдээ хонирхуулха зүйлнуудыг, жэшээлхэдээ, элдэб схемэнуудыг, таблицануудыг хэрэглэлгэ хадаа хурагшадай хэлээр хонирхохо ябадалда туһа боложо угэнэ. Түрэлхи хэлэнэй хэшээл хурагшадай эдэбхитэй хабаадалга, оороо хэхэ хүдэлмэри тэдэнэй дүршэлһоо нилээд ехээр дулдыдана. Хамагай туруун хургуулиин учебнигууд, элдэб толинууд (орфографическа, тайлбарилгын, ород-буряад, буряад-ород) хэрэглэгдэхэ байна. Эдэ дүршэлнууд хургуулида амжалтатайгаар хурахаданьшыг, эрдэмдэ хураха ябадалданьшыг хэрэгтэй болохо байна. хурагшадыг эдэбхитэй болгохо хэрэгтэ техниксэ элдэб хэрэгсэлнуудыг (кино, телевизор, магнитофон г.м.) ашаглан хэрэглэлгэ туһатай байха. хурагшадай хараһан кинофильмын уншаһан номой үндэһоор аман ба бэшэмэл изложени ба сочинени бэлэдхэнэ.

Программын бүридэл.

Программын ёһоор буряад хэлэн тус класста шуудалан үзэлгэдэ жэл соо **68 саг**, неделидэ **2 саг** үгтэнэ.

II. хурагшадай мэдэс, шадабаридыг табигдаха гол эрилтэнүүд.

Предметные компетенци:

– үгэ соохи үзэгүүд ба абяануудыг зүбөөр илгаруулха, шүүлбэрилхэ, аялгануудай ба хашалгануудай илгаа мэдэхэ, буряад болон абтаһан үгэнүүдэд бэшэгэй дүрим мэдэхэ, тэрэниг баримталан, үгэнүүдыг болон мэдүүлэлнүүдыг зүбөөр үгүүлхэ, бэшэхэ, үгэнүүдыг бүридэлөөрнь шүүлбэрилхэ, юрын мэдүүлэлнүүдыг зохёохо, мэдүүлэлэй юрын гэшүүдыг мэдэхэ,

– юрэ хөөрэхэн, бодомжолһон, зураглаһан үгүүлэлнүүдыг илгаруулха юрын түсэб табижа шадаха;

– хэлэлгэдээ үгэнүүдыг зүбөөр хэрэглэжэ хураха; мэдүүлэлнүүдыг хэлэлгэдээ зүбөөр зохёожо, хэлэжэ шадаха; дүтэрхы удхатай үгэнүүдыг хэлэлгэдээ хэрэглэхэ; алдуугүйгөөр, зүбөөр бэшэжэ шадаха.

Метапредметные компетенци

– шухала хэрэгтэй мэдээсэлнүүдыг бэдэржэ, компьютер болон интернетэд хүсөөр мэдээнүүдыг олохо, хэрэглэжэ шадаха; шүүмжэлэл, шэнжэлэл хэжэ, дутуу дундануудыг элэрүүлжэ; хэһэн ажалдаа арга боломжонуудыг тааруулжа, шалгалта, сэгнэлтэ үгэжэ шадаха; юумыг сасуулжа, тааруулжа, шалтаг хойшолоной холбоо байгуулжа, бодолоо удаа дараалуулан хубаруулжа шадаха.

Личностные компетенции:

– буряад хэлээ буряад арадай үндэһэн-болбосоролой нангин баялиг гэжэ ойлгохо; түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ; хэлэнэй баялигыг грамматическа аргуудыг өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодож байһан бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха.

Коммуникативные УУД:

– бэе бээ шагнажа, дуулажа шадаха; хэлэнэй аргуудыг хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, өөрынгөө хараа бодол хэлэжэ шадаха; бэшэг дээрэ, аман хэлэлгээрэ хэрэгтэй мэдээсэл дамжуулжа шадаха; асуулта хэжэ, хүнэй ханал бодол ба өөрынгөө ханамжа хэлэжэ шадаха; хэжэ байһан юумэнэйнгээ зорилгонуудыг, хамта дүүргэхэ ажалайнгаа түсэбүүдыг, яаж тэрээнээ дүүргэхыг элрхэйлжэ шадаха; олоһон мэдэсээрэ нүгөөдэтээ хубаалдажа, үр дүнтэй бодол абаха; бэе бээ хүндэлжэ, нүгөөдэдөө анхаралтайгаар хандаха.

Регулятивные УУД:

– олоһон мэдэсһэн уламжалан, үшөө мэдэхгүй юумэн тушаагаа зорилго табиha; түсэблэлгэ, удаа дараалуулан хоорондын зорилгонуудыг табиha, ямар дүндэ ерэхээ уридшалан мэдэхэ; сэгнэлтэ хэхэдэ, юу ойлгоһоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб, хэр зэргэ шанартайгаар ойлгообиб гэжэ хэһэн ажалаа сэгнэжэ шадаха; эрмэлзэл зоригоо суглуулжа, бэрхэшээнүүдыг дабажа шадаха.

Үхибүүнэй өөрын хүгжэлтын дүүнгүүд (личностные результаты):

- өөрынгөө сэдхэлэй байдал түрэл хэлэн дээрэ хэлэхэ;
- оршон тойронхи байгаалин, тийхэдэ хажуудахи хүнүүдэйнгээ байдал ойлгохо, тэдэндэ өөрынгөө хандаса, хүнүүдыг дэмжэһэнээ, тэдэндэ туһалһанаа түрэл хэлэн дээрэ харуулха;
- өөрынгөө хэлэ уран, баян, тодо, сэбэр болгохоёо оролдохо;
- тоонтодоо, түрэл орондоо дуратай байһанаа, өөрынгөө хандаса харуулха;
- уншаха, харилсаха дуратай байха;
- бэшэхэ шадабаритай байха, буулгажа бэшэхэ, шагнажа абаад бэшэхэ, өөрөө зохёон бэшэхэ;
- өөрынгөө сэдхэлэй байдал тухай, тийхэдэ үзэһэн юумэнууд тухайгаа бэшэжэ (эссе жанрын түхэлөөр) харуулха;
- түрэл хэлээ шуудалха эрмэлзэлтэй байха;
- өөрынгөө хэһэн ажал сэгнэжэ шадаха.

Бэе гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД):

- өөрөө хэшээлэй темэ хэлэхэ, зорилгыг табиha;
- багшатай сугтаа хуралсалай проблемнэ асуудал яаж шийдхэхэ тухайгаа хөөрлэдэн, тусхай түсэб табиha;
- өөрынгөө хэжэ байһан үйлэнүүдыг түсэбэй, алгоритмын үйлэнүүдтэй тааруулха, зэргэсуулхэ, тийн өөрынгөө ажаябуулга шалгаха, сэгнэхэ, зүб болгохо;
- өөрынгөө, ондоо хүнүүдэй, классайнгаа ажал тусхай критеринүүдээр шалгаха, хэр зэргэ шадабаритай болобобиб гэжэ элрүүлжэ хураха, критеринүүдыг зохёохо;

Оршон тойронийг шуудалха шадабари (познавательные УУД):

- текстээр дамжуулагдаһан мэдээсэлнүүдэй янза (виды информации) ойлгохо; юун тухай хэлэгдэнэб, удхань амар бэ, идеянь ямар бэ?
- олон ондоо янзын уншалга хэрэглэхэ;
- ондо ондоо түхэлтэй текстнууд (текст, схема, таблица, зураг) сооһоо өөртөө мэдээсэл олохо;
- үгөөр хэлэгдэһэн ойлгосо схемэ, таблица, модель болгохо, тийн хөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ;
- анализ, синтез хэхэ;
- шалтагаан хойшолон хоёрой хоорондох холбоо харуулха, тодруулан зохёон тогтоохо;
- бодомжолхо.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- хэлэлгын зорилгоһөө дулдыдуулан өөрынгөө ханал бодол амин ба бэшэгэй хэлэн дээрэ харуулха;
- хэлэхэ, харилсаха зорилгоһоо үндэхэлэн, хэрэгтэй сагта монолог үг, али диалог хэрэглэжэ шадаха;
- өөрынгөө ханал бодол, ханамжа хэлэжэ, баталжа шадаха;
- хүнүүдэй хэлэһые шагнаха, ойлгохо, тиин өөрынгөө ханал бодол хубилгахаяа бэлэн байха;
- ажаябуулга эмхидхэхэдээ, хөөрэлдэжэ, хоорондоо хэлсэжэ, нэгэ ханал бодолдо ерэхэ;
- асуудалнуудые табиha.

Энэ программа соо буряад арадай соёл, болбосорол, түүхэ, абари зан, ёһо заншал гэхэ мэтэ ойлгосонууд багаханаар оруулагданхай.

Буряад хэлэнэй грамматика сомороор, хуряангыгаар үгтэнхэй. Жэшээлхэдэ: морфологи ганса б-дахи класста үзэхэ, синтаксис 7-8-дахи классуудта үзэхэ.

Бэшэгэй дуримүүд тобшоор, богонёор үгтэжэ, тэдээндэ тааруулан, мэдүүлэлнүүд гол түлэб уран зохёол болон арадай аман зохёолһоо абтаа.

Энэ шэнэ ном соо темэ бүхэнэй удаа упражненинүүд, даабаринууд дурадхагдана.

III. Программануудай байгуулга ба удха

Дабталга -6 саг. Холбуулал, мэдүүлэлэй гэшууд.

Практическа ажал № 1 диктант “Шоргоолжоной бута”

Хэлэн тухай тобшо мэдээн 1 саг.

Орёо мэдүүлэл 4 саг. Орёо мэдүүлэл, тэрэнэй байгуулга. Орёо мэдүүлэлнүүдэй гол илганууд: союзтай ба союзгүй. Ниилэлдэһэн сложно мэдүүлэл. Зурилдэһэн, холбоһон илгahan союзуудтай ниилэлдэһэн сложно мэдүүлэлнүүд. Мэдүүлэлэй хоорондо запятой табилга. Сэглэлтын тэмдэгуудые зубоор табиha.

практическа ажал № 1 тест

Дахалдаһан сложно мэдүүлэл -12 саг. Дахалдаһан сложно мэдүүлэлэй шухала ба нухэсэл мэдүүлэлнүүд. Нухэсэл мэдүүлэлые шухала мэдүүлэлтэйнь холбодог холболтонүүд ба холболто угэнууд. Нухэсэл мэдүүлэлэй янзанууд: тайлбарилһан, элирхэйлһэн, ушарлаһан. Нухэсэл мэдүүлэлэй байгуулгаараа ба удхаараа илгарал. Хэдэн нухэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан сложно мэдүүлэлнүүд. Тэрэнэй сэглэлтын тэмдэгууд.

Диктант № 3 “Шэмээгүй байдал”

Холболтогүй орёо мэдүүлэл 5 саг. Союзгүй орёо мэдүүлэл. Тэрэнэй сэглэлтын тэмдэгууд.

Диктант № 4 “Шэлэ нютагай үбэл”

Холилдоһон орёо мэдүүлэл 4 саг. Холилдоһон орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо. Холилдоһон орёо мэдүүлэлэй байгуулга. Холилдоһон орёо мэдүүлэлэй сэглэлтын тэмдэгууд.

Диктант № 6 “Зэд хүнэгүүд”

Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэл 6 саг. Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэлэй шэнжэ болон байгуулга. Авторай угэ ба сэхэ хэлэлгэ. Сэхэ хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэлэй сэглэлтэнууд. Сэхэ хэлэлгэ ба ооршэлэн хэлэлгэ.

Диктант № 5 “Хагдан тэргэ”

Үгүүлэл ба тэрэнэй байгуулга 4 саг. Текст ба тэрэнэй байгуулга. Текстын шэнжэнууд. Хэлэлгын янзанууд: хоорэлгэ, зураглалга, бодомжолго.

Диктант № 7 “Үбһэ сабшалга”

Хэлэлгын стильнүүд 6 саг.

Изложени № 8 “Аадар”

Текст ба тэрэнэй байгуулга. 6 саг. Текстын шэнжэнууд. Абзац. Конспект. Реферат. Аннотаци. Рецензи.

Диктант № 9 “Театрта ошолго”

Дабталга 4 саг. Лексикэ. Фонетикэ. Хэлэлгын хубинууд. Мэдүүлэлэй гэшууд. Фразеологи.

Диктант № 10 “Уг гарбалаа тоололго”

Холбоо хэлэлгэ хугжоолгэ 5 саг. Бухэли зохёолой гу, али тэрэнэй али нэгэ булэгэйн удхада дутэрхыгоор, синтаксисайнгаа талаар бури сложно (дэлгэрэнгы простой мэдүүлэлнуудтэй) текстнуудые удхадань дутэрхыгоор хоорэлгэ ба изложени бэшэлгэ. Уншалан зохёолой удхада табигдан асуудалнуудта элдэб цитата, баримтатай дэлгэрэнгы харюунуудые бэшэлгэ. Ариг сэбэр, бэе махабадай тамир, спорт тухай темэнуудтэ бодомжолгын зүйлнуудтэй аман ба бэшэмэл зохёолго бэшэлгэ (жэшээлхэдэ «Минии удэрэй заршам», «Санын спортдо юундэ дуратайбиб?»).

Диктант № 11 “Зунай саг”

IV. хуралсалай-тематическа түсэб

№	Грамматика ба бэшэгэй дүримөөр үзэхэ программын материал.	Саг	Теоритическэ хуралсал	Практическа ажал
1	Дабталга -	6	5	1
2	Хэлэн тухай тобшо мэдээн	1	1	
3	Орёо мэдүүлэл	5	4	1
4	Дахалданан орёо мэдүүлэл	16	11	3
5	Холболтогуй орёо мэдүүлэл	5	4	1
6	Сэхэ ба өөршэлэн хэлэлгэтэй орёо мэдүүлэл	6	5	1
7	Холилдоһон орёо мэдүүлэл	5	4	1
8	Үгүүлэл	4	3	1
9	Хэлэлгын стиль	6	5	1
10	Текст ба тэрэнэй байгуулга	4	3	1
11	Дабталга	4	3	1
12	Холбоо хэлэлгэ хугжөөлгэ	6	5	1
13		68	55	13

хурагшад 9-дэхи класс дургэхэдээ, нимэнууд шадабари ба дадалтай болохо ёһотой:

Синтаксическа шуулбэри хэхэ (холбоо угэнуудэй шухала болон юрын гэшуудтэй, сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнуудтэ). Нэгэ турэл гэшуудтэй, хандалгатай, оролто угэнуудтэй мэдүүлэлнуудые зохёохо. Тихэдээ синтаксическа синонимуудые таараха газартань хэрэглэхэ.

Литературна хэлэн дээрэ хоорэхэ ба бэшэхэ. 5-8 классуудта үзэһэн бэшэгэй дуримуудые мэдэхэ, бэшэлгэдээ зубоор хэрэглэжэ шадаха. 7-8 классуудта үзэһэн сэглэлтын тэмдэгуудые зубоор мэдүүлэлнуудтэ табиха (нэгэ турэл гэшуудтэй, хандалгатай, оролто угэнуудтэй, ушарлагшануудтай, сэхэ болон ооршэлэн хэлэлгэтэй мэдүүлэлнуудтэ). Турэлхи хэлэнэй хэшээл хурагшадай эдэбхитэй хабаадалга, оороо хэхэ худэлмэри тэдэнэй дуршэлһоо нилээд ехээр дулдыдана. Хамагай туруун хургуулин учебнигууд, элдэб толинууд (орфографическа, тайлбарилгын, ород-буряад, буряад-ород) хэрэглэгдэхэ байна. Эдэ дуршэлнууд хургуулида амжалтатайгаар хураhadаньше, эрдэмдэ хураха ябадалданьше хэрэгтэй болохо байна. хурагшадые эдэбхитэй болгохо хэрэгтэ техникескэ элдэб хэрэгсэлнуудые (кино, телевизор, магнитофон г.м.) ашаглан хэрэглэлгэ тухатай байха.

V. программа бэелүүлхэ хэрэглэмжэнууд.

а)хурагшад хэрэглэхэ литература:

1. Патаева В.Д., Нанзанова О-Х.Н “Буряад хэлэн” Бэлиг 2018он.
2. Мангадаев М.Н., Данилов В.Н., «Грамматико-тематический словарь» Улан-Удэ 1982г.
3. С.Ж.Мархаева «Тестнууд» 5-7 классууд Улан-Удэ, Бэлиг 2008он.
4. Мангадаев М.Н., Данилов В.Н., «Грамматико-тематический словарь» Улан-Удэ 1982г.

б)багшын хэрэглэхэ литература:

- 1.С.Ж.Мархаева «Тестнууд» 5-7 классууд Улан-Удэ, Бэлиг 2008он.
2. Э.Р.Раднаев «Буряад хэлэн дунда хургуулида» Улан-Удэ, Бэлиг 2005 он.
3. Л.Намжилон «Оюун тулхюур»

4. А.Б.Санжаева «Буряад хэлээр тестнууд» Улан-Удэ 2001 он.
5. Б-Д.Батоев «Методическа заабаринууд» буряад хэлэн 5-9 класууд.

Тематическа тусэблэлгэ «Буряад хэлээр»

№	Тема урока	Универсальные учебные действия		
		предметные	метапредметные	личностные
1/1	Оролто хэшээл. Хэлэн тухай хөөрэлдөөн.	үгэ соохи үзэгүүд ба абяануудыг зүбөөр илгаруулха, шүүлбэрлхэ, аялгануудай ба хашалгануудай илгаа мэдэхэ, хэлэлгын хубинуудыг мэдэхэ, юрын мэдүүлэлнүүдыг зохёохо,	П: шухала хэрэгтэй мэдээсэлнүүдыг бэдэржэ, компьютер болон интернетэй хүсөөр мэдээнүүдыг оложо, хэрэглэжэ шадаха; Р: олоһон мэдэсэлһээн уламжалан, үшөө мэдэхгүй юумэн тушаагаа зорилго табиha; К: бэе бэеэ шагнажа, дуулажа шадаха;	түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ;
2/2	Дабталга. Юрын мэдүүлэлнүүдэй байгуулга.			
3/3	Дахуулалнуудтай мэдүүлэлнүүд.			
4/4	Холбуулалнууд. Сүлөө ба тогтомол холбуулалнууд.			
5/5	Диктант «Шэмээгүй байдал»			
6	Хэлэн тухай шухала мэдээн.	хэлэлгэдээ үгэнүүдыг зүбөөр хэрэглэжэ һураха; мэдүүлэлнүүдыг хэлэлгэдээ зүбөөр зохёожо, хэлэжэ шадаха; алдуугүйгөөр, зүбөөр бэшэжэ шадаха. үгэнүүдыг болон мэдүүлэлнүүдыг зүбөөр үгүүлхэ, бэшэхэ,	П: хэһэн ажалдаа арга боломжонуудыг тааруулжа, шалгалта сэгнэлтэ үгэжэ шадаха; Р: хэһэн ажалаа сэгнэжэ шадаха К: бэе бэеэ шагнажа, дуулажа шадаха, бэшэг дээрэ, аман хэлэлгээрээ хэрэгтэй мэдээсэл дамжуулжа шадаха;	түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ; хэлэнэй баялигыг грамматическа аргуудыг өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодожо байһан бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха
7	Шэнэ дүримүүд.			
8	Хэлэнэй стильнүүд.			
9	Хэлэлгын уран аргууд.			
10	Орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо.			
11	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэл.			
12	Ниилэлдэһэн орёо мэдүүлэлэй илгаа.	үгэ соохи үзэгүүд ба абяануудыг зүбөөр илгаруулха, шүүлбэрлхэ, аялгануудай илгаа мэдэхэ,	П: шухала хэрэгтэй мэдээсэлнүүдыг бэдэржэ, компьютер болон интернетэй хүсөөр мэдээнүүдыг оложо,	түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ;
13	Холбоһон харилсаатай орёо мэдүүлэлнүүд.			

14	Илгaнaн харилсаатай оpёо мэдүүлэлнүүд.	буряад болон абтаһан үгэнүүдэй бэшэгэй дүрим мэдэхэ, тэрэниие баримталан, үгэнүүдые болон мэдүүлэлнүүдые зүбөөр үгүүлхэ, бэшэхэ, хэлэлгэдээ үгэнүүдые зүбөөр хэрэглэжэ һураха; мэдүүлэлнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр зохёожо, хэлэжэ шадаха; дүтэрхы удхатай үгэнүүдые хэлэлгэдээ хэрэглэхэ; алдуугүйгөөр, зүбөөр бэшэжэ шадаха.	хэрэглэжэ шадаха; P: сэгнэлтэ хэхэдээ, юу ойлгоһоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб, хэр зэргэ шанартайгаар ойлгообиб гэжэ хэһэн ажалаа сэгнэжэ шадаха; K: бэе бэеэ хүндэлжэ, нүгөөдэдөө анхаралтайгаар хандаха.	хэлэнэй баялигые грамматическа аргуудые өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодожо байһан бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха.	
15	Шалгалтын диктант, шүүлбэри.				
16	Зүрилдэһэн харилсаатай оpёо мэдүүлэл.				
17	Дэлгэрэнгы изложени бэшэлгэ.	бэшэгэй дүрим мэдэхэ	П: дугуу дундануудые элирүүлхэ; P: юу ойлгоһоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб; K: бэе бэеэ шагнажа, дуулажа шадаха;	түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтгэйгөөр хүмүүжэхэ;	
18	х/х Оршуулга. Ородһоо буряад хэлэндэ оршуулха.				
19	Орео ниилэлдэһэн мэдүүлэлэй шүүлбэри.				
20	Дахалдаһан орео мэдүүлэл тухай ойлгосо.				
21	Шухала ба нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				
22	Шухала ба нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				
23	Холболто ба холболто үгэнүүд.	үгэ соохи үзэгүүд ба абяануудые зүбөөр илгаруулха, шүүлбэрилхэ, хашалгануудай илгаа мэдэхэ, бэшэгэй дүрим мэдэхэ	П: шухала хэрэгтэй мэдээсэлнүүдые бэдэржэ, компьютер болон интернедэй хүсөөр мэдээнүүдые оложо, хэрэглэжэ шадаха; P: сэгнэлтэ хэхэдээ, юу	түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтгэйгөөр хүмүүжэхэ; хэлэнэй баялигые грамматическа	
24	Нүхэсэл мэдүүлэлнүүдэй илгарал.				

25	Практическа хүдэлмэри.		ойлгохоноо, үшөө юу ойлгожо	арганууды	
26	Сүлөө диктант.		абахабиб, хэр зэргэ	өөрынгөө хэлэлгэдэ	
27	Шухала ба нүхэсэл мэдүүлэлые зүбөөр байгуулга ба хэрэглэлгэ.		шанартайгаар ойлгообиб гэжэ хэһэн ажалаа сэгнэжэ шадаха;	хэрэглэжэ, бодожо байһан	
28	Тайлбарилһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан ороо мэдүүлэл.		К: бэе бэе хүндэлжэ, нүгөөдэдөө анхаралтайгаар хандаха.	бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха.	
29	Элирхэйлһэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан ороо мэдүүлэл.	бэшэгэй дүрим мэдэхэ үгэ соохи үзэгүүд ба абяанууды зүбөөр илгаруулха, шүүлбэрилхэ, аялгануудай ба хашалгануудай илгаа мэдэхэ, бэшэгэй дүрим мэдэхэ буряад болон абтаһан үгэнүүдэй бэшэгэй дүрим мэдэхэ, тэрэниие баримталан, үгэнүүды болон мэдүүлэлнүүды зүбөөр үгүүлхэ, бэшэхэ, үгэнүүдые бүридэлөөрнь шүүлбэрилхэ, юрын мэдүүлэлнүүдые зохёохо, мэдүүлэлэй юрын гэшүүды мэдэхэ,	П: шүүмжэлэл, шэнжэлэл хэжэ, дутуу дунданууды элирүүлжэ; Р: ямар дүндэ ерэхээ уридшалан мэдэхэ; К: бэшэг дээрэ, аман хэлэлгээрээ хэрэгтэй мэдээсэл дамжуулжа шадаха; П: дутуу дунданууды элирүүлхэ; Р: юу ойлгохоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб; К: бэе бэе шагнажа, дуулажа шадаха; П: шухала хэрэгтэй мэдээсэлнүүды бэдэржэ, компьютер болон интернетэй хүсөөр мэдээнүүды оложо, хэрэглэжэ шадаха; Р: сэгнэлтэ хэхэдээ, юу ойлгохоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб, К: хэлэнэй арганууды хэлэлгэдээ хэрэглэжэ, өөрынгөө хараа бодол хэлэжэ шадаха;	Хэлэнэй баялигые грамматическа арганууды өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодожо байһан бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха. түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтгэйгөөр хүмүүжэхэ; хэлэнэй баялигые грамматическа арганууды өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодожо байһан бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха.	
30	Үгтэһэн темэдэ найруулга бэшэхэдээ дахалдаһан ороо мэдүүлэл хэрэглэлгэ.				
31	Ушарлаһан нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан ороо мэдүүлэлнүүд				
32	Сагай нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				
33	Байрын нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				
34	Аргын нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				
35	Болзоогой нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				
36	Шалтагаанай нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				

			бэшэг дээрэ, аман хэлэлгээрээ хэрэгтэй мэдээсэл дамжуулжа шадаха;		
37	Зорилгын нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.	бэшэгэй дүрим мэдэхэ	П: дугуу дундануудые элирүүлхэ; Р: юу ойлгоһоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб; К: бэе бэеэ шагнажа, дуулажа шадаха;	түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ; бэшэгэй дүрим мэдэхэ Зохиолго «Шэнэ жэлнай ербэл даа»	
38	Хэмжээгэй нүхэсэл мэдүүлэлнүүд.				
39	Узэһэнөө дабталга.				
40	Шалгалтын диктант, анализ.				
41	Хэдэн нүхэсэл мэдүүлэлтэй дахалдаһан орёо мэдүүлэл				
42	Холболтогүй орёо мэдүүлэл тухай ойлгосо.	бэшэгэй дүрим мэдэхэ хэлэлгэдээ үгэнүүдые зүбөөр хэрэглэжэ һураха; мэдүүлэлнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр зохёожо, хэлэжэ шадаха; дүтэрхы удхатай үгэнүүдые хэлэлгэдээ хэрэглэхэ; алдуугүйгөөр, зүбөөр Дүрим сээжэлдэхэ	П: дугуу дундануудые элирүүлхэ; Р: юу ойлгоһоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб; К: бэе бэеэ шагнажа, дуулажа шадаха; П: мэдүүлэлнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр зохёожо, хэлэжэ шадаха; Р: олоһон мэдэсэһээн уламжалан, үшөө мэдэхэгүй юумэн тушаагаа зорилго табиха; К: хэжэ байһан юумэнэйнгээ зорилгонуудые, хамта дүүргэхэ ажалайнгаа түсэбүүдые, яажа тэрээнээ дүүргэхые элирхэйлжэ шадаха; П: дугуу дундануудые элирүүлхэ; Р: юу ойлгоһоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб; К: бэе бэеэ шагнажа, дуулажа шадаха;	түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ; буриад хэлээ буриад арадай үндэһэн-болбосоролой нангин баялиг гэжэ ойлгохо; түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ; хэлэнэй баялигы грамматическа аргуудые өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодожо байһан бодолоо	
43	Холболтогүй орёо мэдүүлэлнүүдэй хоорондохой харилсаанууд.				
44	Сэхэ ба ооршэлэн хэлэлгэ				
45	Сэхэ хэлэлгэтэй сэглэлтын тэмдэгууд				
46	Холилдоһон орёо мэдүүлэл				
47	холилдоһон орёо мэдүүлэл угуулэл				

				тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха. түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ;	
48	Шалгалтын хүдэлмэри,	хэлэлгэдээ үгэнүүдые зүбөөр хэрэглэжэ һураха; мэдүүлэлнүүдые хэлэлгэдээ зүбөөр зохёожо, хэлэжэ шадаха; дүтэрхы удхатай үгэнүүдые хэлэлгэдээ хэрэглэхэ; алдуугүйгөөр, зүбөөр бэшэжэ шадаха. Дүрим сээжэлдэхэ 1	П: шухала хэрэгтэй мэдээсэлнүүдые бэдэржэ, компьютер болон интернетэй хүсөөр мэдээнүүдые оложо, хэрэглэжэ шадаха; Р: олоһон мэдэсэлһээн уламжалан, үшөө мэдэхгүй юумэн тушаагаа зорилго табиha; К: хэжэ байһан юумэнэйнгээ зорилгонуудые, хамта дүүргэхэ ажалайнгаа түсэбүүдые, яжа тэрээнээ дүүргэхые элирхэйлжэ шадаха П: дутуу дундануудые элирүүлхэ; Р: юу ойлгоһоноо, үшөө юу ойлгожо абахабиб; К: бэе бээе шагнажа, дуулажа шадаха;	буриад хэлээ буриад арадай үндэһэн-болбосоролой нангин баялиг гэжэ ойлгохо; түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ; хэлэнэй баялигы грамматическа аргуудые өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодожо байһан бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха түрэл хэлэндээ дуратайгаар, хүндэтэйгөөр хүмүүжэхэ;	
49	Хэлэлгэ тухай ойлгосо. Сэдэб				
50	Үгүүлэлэй байгуулга. Текст				
51	Үгүүлэлэй янзанууд. Домоглоһон				
52	Зураглаһан үгүүлэл				
53	Бодомжолһон үгүүлэл				
54	Албан хэрэгэй стиль. Эрдэм һуралсалай стиль	хэлэлгэдээ үгэнүүдые зүбөөр хэрэглэжэ	П: дутуу дундануудые элирүүлхэ;	түрэл хэлэндээ дуратайгаар,	

һураха;
мэдүүлэлнүүдые
хэлэлгэдээ зүбөөр
зохёожо, хэлэжэ
шадаха; дүтэрхы
удхатай үгэнүүдые
хэлэлгэдээ хэрэглэхэ;
алдуугүйгөөр, зүбөөр
бэшэжэ шадаха.

Р: юу ойлгоһоноо, үшөө юу
ойлгожо абахабиб;
К: бэе бэеэ шагнажа, дуулажа
шадаха;
П: шухала хэрэгтэй
мэдээсэлнүүдые бэдэржэ,
компьютер болон интернедэй
хүсөөр

		мэдүүлэлнүүдые зохёохо, мэдүүлэлэй юрын гэшүүдые мэдэхэ,	зорилгонуудые, хамта дүүргэхэ ажалайнгаа түсэбүүдые, яаж тэрээнээ дүүргэхые элирхэйлжэ шадаха	хэлэнэй баялигы грамматическа аргануудые өөрынгөө хэлэлгэдэ хэрэглэжэ, бодожо байһан бодолоо тэрэнэй хүсөөр хэлэжэ шадаха	
--	--	---	--	---	--

Приложени № 1.

Диктант «Шоргоолжоной бута».

Шоргоолжонууд бута руугаа элдэб юумэ зоонэ, шэрэнэ, зариманиинь гэдэргээшье гүүлдэнэ. Зариманиинь оорһоо арбаад дахин томо ашаа шэрээд ябаха юм, жэшээн, хүн тиигэжэ шадахагүй. Иимэхээл шоргоолжон шэнги ажалша гэдэг ха юм. Ажал хэдэггүй шоргоолжон гэжэ үгы хэбэртэй, шоргоолжон бүхэн оор оорын уялгатай, нэгэ дирижёртой ударидалга доро ажаллаһандал, эбтэй журамтайгаар, оролдосотойгоор хүдэлнэ. Ажал хэдэггүй амитан эдээн соо үгы ёһотой, тиимэхээ заһархын түлоо нэгыешье сүлэхэ аргагүй. Обёороод харан гэхээн, үхэхэн нэгээ нүгоодэнь үргоод, хүдоолүүлжэ ябаһан шэнги, газашань шэрэжэ ябаба. Сережа машинадаа ошоод, чемодан сооһоо конфетэ асаржа, буталан жэжэ болгоод, бута руунь хаяжархиба. Ай, бурхан! Одоошье үймоон, хүлгоон болобо даа. Тоолошогүй нүхэ хүбэнүүдһээ пирагар шоргоолжонууд бии боложо, бисалжа эзилбэ. Амтатай юумэндэ яагаа дуратай юм! Зүгоор ородог гарадаг тусхай үүдэтэй, метрогой үүдэндэ ажалай һүүлээр Москвагайхидай бисалдагтал, тэрэнэй хажууда шоргоолжод үймэнэ.

Приложени № 2

Бэшэгэй дүримөөр тестнүүд

Бэшэгэй дүримөөр хүшэр темэнүүдээр һурагшадай мэдэсэ, шадабариинь шалгаха зорилготой тус тестнүүд зохёогдоо. Дүрбэн даабаринуудай нэгэ зуб даабариинь олоод, кружок соо абаха. Даабаринууд 1 тэмдэгээр (балл) сэгнэгдэхэ.

1. Үгтэһэн мэдүүлэлнүүд соо ЭЙ дифтонготой мэдүүлэл заагты.

- А) Дэлгэр сэдхэл... дэлгэнэб шамдаа.
- Б) Гүн сэдхэл...нь оёорһоо мүнделһэн үгэнүүд.
- В) һайн хүн байһанаа үшөө дахин гэршэл...
- Г) Сэг... ухада, бээдэ туһатай.

2. Үгтэһэн мэдүүлэлнүүд соо удаан ЭЭ аялгантай мэдүүлэл заагты.

- А) Мэргэшүүл... һүүлдэ барилдаашад хүсээ харуулха.
- Б) Мэнд... гэхэхэ һайхан үгэ үгы, мэдэнэгүйб гэхэхэ сэсэн үгэ үгы.
- В) Энэбхит... урагшаа һанаатай залуушуул олон.
- Г) Аялганууд хэлэн.. урдуурхи, дундуурхи, хойгуурхи гэжэ илгаргадаг.

3. Буряадаар бэшэгдэһэн абтаһан үгэтэй мэдүүлэл ологты.

- А) Бишыхан ушаагай хажууда далаасахаа һуубаб
- Б) Үшөө хирэ аһаагүй полотенцидэ гараа аршабаб.
- В) Ц-Д. Дондоковагай “Шулуунууд дуулана” гэжэ поэмэ уншаабди.
- Г) Банида орохо дуратайшуул олон байба.

4. Ородоор бэшэгдэһэн абтаһан үгэтэй мэдүүлэл ологты.

- А) Шэниисэ ургажа байһан таряалангай дундуур гараба.
- Б) Грамматическа даабаринуудые түргөөр дүүргээбди.
- В) Правительствын гэшүүдтэй уулзалга болоо.
- Г) Фразеологи-тогтомол холбоо үгэнүүд тухай һургаал.

5. Буряадшалжа бэшэһэн үгэтэй мэдүүлэл ологты.

- А) Мэдүүлэлэй синтаксическа шүүлбэри хэгты.
- Б) Синтаксис-холбоо үгэнүүд, мэдүүлэлнүүд болон үгүүлэлнүүд тухай һургаал.
- В) Обёосһоо амтатай юумэн үгы гэжэ морин хэлэбэ.
- Г) Студентка орой болотор номоо үзэбэ.

6. Хандаһан, мэдүүлһэн, причастна глаголнуудай залгалтада ЭЙ бэшэгдэхэ мэдүүлэл ологты.

- А) Аха заха зоноо хүндэлжэ ябаха гэжэ мэдэнх...
- Б) Һайнаар һурагты гэжэ оло дахин хэлэгд...
- В) Удааншье болонгүй үглөөнэй манан дэгд...
- Г) Улаан, шара сэсэгүүд уужам дайдые шэмэгл...

7. Глаголнуудай залгалтада ЭЭ бэшэгдэхэ мэдүүлэл ологты.

- А) Гээгдэнгүй саг соогоо ерээр..гты
- Б) Манай классайхид урилдаанда найнаар бэлдэнх..
- В) Нүхэднай манай амжалтыг дээрэ сэгн..
- Г) Хүгшэн эжы намаар бэшэг бэшүүл..

8. Өөртэ хамаадалай залгалтатой ЭЭ залгалтатой мэдүүлэл ологты

- А) Тэдэн.. хойноһоо бэшэниинь дахаад ябаба
- Б) Яхад мүнгэн эмээл.. тохыш саашань мориндоо.
- В) Хүбүүн.. үрээл хэлэхэдэ, хүнүүд альгаа ташаба.
- Г) Элжэгэн.. шэхэн ута юм.

9) Хамаадалай ЭЭ залгалтатой мэдүүлэл ологты.

- А) Эжыг.. удаан хүлээбэбди.
- Б) Хүзүүн.. мяхан хатуу юм.
- В) Үдэшэ орой ангуушад гэрт.. дүтэлбэ.
- Г) Хабартаа эшээнһ.. баабгай гараха.

10. Точконуудай орондо ЭЭ-ЭЙ үзэгүүдэй али нэгыень табиганаа харуулха (20 балл).

Эдэбхит... (1), хүбүүг... (2), гэр...(3)нг... (4), дээгүүр хиидүүл... (5), буряад хэл... (6) хүгжөөе, һонин байгаа бэл... (7), үбсүүг... (8) сэлээ, сэдхэл.. (9) хүбшэрг..., эжыг... (10) һанаһан хэбэрт... (11), сонхоннай сэнт... (12), һайн бэлэдхэлт... (13), номоо хэблүүл... (14), хүхюут.. (15), хүүгэд..., эмээл... (16) бүүргэ, хир... (17) хаагална, гэрһ... (18) гараба, хүбүүт... (19), болонхой, һүрх... (20) зантай.

11. Үгтэһэн үгэнүүдэй зүб гү, али буруу байһыень элирүүлээд + ба – гэхэн тэмдэгүүдэй али нэгыень табиха (10 балл).

А) гэрнэй-зүб	Е) ветеринартнай-буруу
Б) одомнай-буруу	Ж) номной -зүб
В) хэблэлнай-буруу	З) бэшэнхаар - буруу
Г) ошонхаар-зүб	К) хүдэлмэритнай - буруу
Д) эжытнай-зүб	Л) фермэтнэй - зүб

12. Үгтэһэн үгэнүүдэй зүб, бурууень + ба – гэхэн тэмдэгүүдэй али нэгээр заагты. (10 балл)

А) шрифгээр-зүб	Е) училищидэ - зүб
Б) пунктнууд-буруу	Ж) Польшодо - буруу
В) мотоциклтой-зүб	З) фонетическа - зүб
Г) клумбанууд-зүб	И) университетгэ - буруу
Д) ручкээр-буруу	К) критическа - зүб

13. Эдэ үгэнүүдгэ хамаанай падежэй залгалта нэмэхэ (10 балл)

- А) Театр...
- Б) такси...
- В) билед...
- Г) музей..
- Д) статья...
- Д) кружок...
- Е) институт...
- Ж) Коля...
- З) Зоя...
- К) Корей...

14. Үгтэһэн орёо үгэнүүдэй зүбыень элирүүлхэ (10 балл)

- А) бүхэдэлхэйн
- Б) Мухар Шэбэр
- В) олонийтэ
- Г) ажа һуудал
- Д) уран зохёолшо

- Е) Даша Дондок
- Ж) Улаан – Үдэ
- З) агуу ехэ
- И) үхибүүд
- К) БГТРК-дэ

15. Доро үгтэһэн үгэнүүд олоной тоодо ямар залгалта абахаб (10 б)

- А) Эгэшэ...
- Б) морин...
- В) поли...
- Г) багша...
- Д) һурагша...
- Е) пункт...
- Ж) булан...
- З) хани...
- И) бодос...
- К) тетрадь...

Приложени № 3.

Диктант «Шэмээгүй байдал».

Шэхэ дүлиирмэ шэмээгүй байдал... Үгы, үгы, энэ шагшаа һайхан зунай үдэр хүдоо нютагта хаанаһаа шэмээгүй байгдаха хэм. Шанга наранай шанха дээрһээ шадал мэдүүлжэ шаража байхада үйлсэдэ үхибүүдэй хашхаралдаха, нохойнуудай хусалдаха, хото хорёо соогуур дальбарануудаа тэнжэжэ байһан борбилоо, хараасгайнуудай пишаганалдаха. Шумуул шохойнуудай ниидэхэнь узэгдэнэ, дуулдана.

...Зүгоор шэхэ дүлиирмэ шэмээгүй байдал мүнөө Дулма хүгшэн Эреэгшэн хоёрой досоо тогтошонхой. Энээхэн болзор соо юушые, хэниишые дуулахаа болишоод байһан эзэн эхэнэр Эреэгшэнэйнгээ досоо ямар боложо байһые таажа шадаад байба. Буурал сагаан үһэтэй болотороо үдэр һүниггүй үхэр мал адуулжа үнгэргэһэн наһандаа уураг тархи соогоо ухаан үгы гүүлэдэг амитанай уйлаха гэшые хүгшэн хоёр нюдоороо үзэбэ. Үнээнэй уйлаа гэхэдэ үнэншэхоор бэшэ хаш, зүгоор толгойгоо ганхуулан, һуладаһан хоһон нүдэнүүдээ нэгэ газарта тогтоон, тон абяагай байһан эхэ үнээнэй хасарнууд дээгүүр нулимсануудай хүндоор доошоо урдажа байхые Дулма эмгэй элихэн хараба.

Приложени № 4

Диктант «Шэлэ нютагай үбэл».

Һүниндоо хүйтэржэ, харгын шалбааг уһан мүльһэтэнэ. Ой модон соо хон-жэн, набша намаагаа унаһан хуһан, уляаһан һалхинда шууянагүй, хүндэ бодол бодоһондол, абяа аниргүйнууд. Хадада байрын саһан оронхой. Хёлго мурэн хара бараан үнгэтэй болонхой, урасхалаа аалидуулжа байна. Уданшьегүй захаараа хайнагтан хүроод, дундуураа зайраар урдаба. Хүйтэн һалхин үлэжэ, яһанда хүрэтэр жабарладаг болобо. Хаа-яа хахад үдэрынь дулаарһан шэнги болоод, баярлаһан борбилоонууд гэрэй оройгоор, харгы дээгүүр олоороо пишаганалдана. Теэд үдэшэлэн тээшэ баһа хүйтэржэ, һүниндоо хамаг юумэн булта сэн бунда барюулшана. Иигэжэ байтар, нэгэтэ үдэшэ ехээр бүрхоод, Шэлэ худар айхабтар шанга һалхин үлэжэ, үглоогүүр бүхы тала дайда хайлахагүй ехэ саһанда хушагдашаба. Хёлго мурэншье мүльһэн хуягаа хэдэржэ, үбэл гээшэ бүхы хабаараа орожо ерээ бэлэй.

Шэлэ нютаг оорынгоо аяар энэ үбэлые хүлэзбэ.

Приложени № 5.

Диктант «Хагдан тэргэ».

Нютагтамнай урса муухан гэртэй үншэн хэнзэ үгытэй тулюурхан хүбүүн ажаһууһан юм ха. Тэрэ хүбүүн хулгай хэдэггүй, худалаар хэлэдэггүй, хододоо үнэн сэхээр ябадаг байгаа. Баян, тарган айлнуудай хүндэ хүшэр ажал хэжэ, эзэдэйнгээ эдээ хоолой үлоодэһоор, тогоо торхонуудай угаадаһаар үл залгажа ябадаг бэлэй.

Уншэн хүбүүн эзэн баяндаа шэнэ гэр барихаа модо отолжо, ой тайгада байрладаг болобо ха. Нэгэтэ үглоогүүр тэрэнэй гуталаа үмдэхоо абахадань нэгэ гутал сооһоонь хулгана, нүгоодэһоонь хагдан тэргэ унашаба гэхэ. Гайхалан, сошоһон үншэн хүбүүн хулганын нюрган дээрэһээ саб шүүрэжэ бариба. Тиихэдэнь хулгана тэрээндэ хүнэй хэлээр хэлэбэ ха: «Ши, хүбүүн, намай таби! Би шамда хагдан тэргээ бэлэглэхэб!»

Хулганын хагдан тэргэ олоһон хун наһан соогоо оодэлжэ, налгай һайхан жаргал эдлэхэ юм гэжэ үбгэд, хүгшэдэй хоорэлдэхые тэрэ дуулаһан байгаа. Тиимэхээл хулганын үгэ зубшоожэ, тэрэниие сүлоодэ табиба. Табихадань хулгана тэрээндэ: «Ши энэ тэргэ тухайгаа шэхэтэй амитадта бү хэлэрэй! Нюдэтэй амитадта бү харуулаарай! Бээдээ ходо абажа ябаарай!» - гэжэ захяад, ногоонуудай доогуур шургажа, үгы болошоо бэлэй.

Приложени № 6.

Диктант «Зэд хүнэгүүд».

Бидэ бултадаа орон дэлхэйн ашаар амиды мэндэ ябанабди. Хэмнайшые орон дэлхэйн хүбүүн гээшэ. Тиимэхээ эгээ түрүүн хүн гээшэ эдеэгээ орон дэлхэйтээ хубаалдаха зэргэтэй. Орон дэлхэйн жама ёһонтой яашые үсэрхэлдэжэ болохогүй. Нэгэтэ иимэ ушар болоһон юм. Урданһаа хойшо манай эндэ хүни һарын толондо зэд хүнэгүүдые барижа уһанда бү ошогты, һара татажа абаашаха – гэдэг байгаа. Нэгэтэ нэгэ Хүхы гэжэ нэрэтэй басаган эхэ эсэнынгээ үгыень дуулангүй, хоёр зэд хүнэг барижа, хуһан үргэбшэ үргэлоод, уһанда ошоһон аад, һарын толондо хүнэгүүдынъ татагдаад, тэрэ басаган һарада гаража, Саран-Хүхы гэжэ нэрэтэй болоод, тэндээ үлэшэһэн байгаа. Сэлмэг хүни һара руу харахадаа, дээрэнь, нээрээшые, хоёр хүнэг үргэбшоор үргэлһэн, буряад сээжэбшэ дэгэлтэй, толгой дээрээ дэнзэтэй дарагар малгатай басаган хүн шэнгээр, тон элээр харагдаба.

Тээд юундэ тэрэ басаган заал һаа зэд хүнэгүүдтэй болохо байһан байгаааб? Энээндэ түрүүн тиихэдэ Виктор мүн лэ ямаршые анхаралаа хандуулаагүй һэн.

Приложени № 7.

Диктант «Үбһэ сабшалга».

Тэрэ зун манай Үлээ нютагта хура бороотой байжа, үбһэ ногоон бүһэдэ туласа ургаба. Үбгэд, хүгшэдэй баясахашые гээшэнь аргагүй даа. Ушар юуб гэхэдэ, нёдондо зуниинь хура бороон тон багаар орожо, сабшахаар ногоон хомор һааб даа. Ниитын адууһа малда яһала хүрэхоор тэжээл абтагдаашые һаа, харин үмсэдоо малтайшуул нилээд тулгардаа бэлэй. Зарим үбгэд намарга бутуулитай газарнууды хушалан байжа сабшаад, бухалнууды табяадхиха юм. Түлгэ баабайшые хүнһоо мүн баһа гээгдээгүй бэлэй. Хажуураа үргэлэнхэй, аша хүбүүгээ дахууланхай юумэ эртэ үглоогүүр, буурал сагаан мананай дэгдээгүйдэ, шаргал улаан наранай үшоо гараадүйдэ хайшаашыеб яарана, Володя таабайһаан алхамшые гээгдэнэгүй. һоол зохидоор эшэлүүлһэн заахан хажуураа үргэлэнхэй юумэ ехэ хүн мэтэ гэшхэлхэ юм. Түрүүшээр нилээд ядараа һэн. Таабайдаал адли далайһаар далайжа сабшаха гэхэдэ хажуурай үзүүр газар руу шаагдажа, ябасань мухардашана. Тиихэдэнь үбгэжоол хажуурыень абаад, дамай зохидоор, яаралгүйхэноор сабшахыень харуулха. «Хажуурайшни үзүүр газарай нюруу шүргөөжэ ябаха ёһогүй, шүүд халта үргэгдэнхэй ябаха зэргэтэй», - гэжэ ойлгуулха даа.

Приложени № 8

Изложени “Аадар” (саашань үргэлжэлүүлхэ)

Энэ үедэ хараа бараан таһаржа, оршон тойроной дүрсэнүүд үдэшын хара һүүдэр соо дурагүйхэн хайлан шэнгэнэ. Гэнтэ бороогой хэдэн бүлээн дуһал нюурыемни сохибо. Би нойрһоо һэриһэндли “залд” гэжэ гэр тээшээ хиидэбэб. Бороо түргэн шангадана. Дуһалнууд үдхэржэ, хүсэтэй болон намайе шабхадан намнана.

Приложени № 9.

Диктант «Театрта ошолго».

Жамса нүхэрынъ үдэр газетын дүрбэдэхи хуудана нээгээд, оодоо харан орон дээрээ хэбтэхэдээ, мүнөөдэр «Прогресстэ» гараха кинонууды дурсаад, оперноо театрта «Евгений

Онегин» гарахань гэжэ дуулгахадаа, саашань нэгэ шухала зугаа гаргаа нэн. Жамса зүб хэлэнэ гэжэ Сэдэб ханаа. Нээрээшье, аяар табан жэл соо городто нуража байгаад нэгэл дахин бултаараа хамта оперо гээшые хаража үзоо. Ерэхэ зун институтаа дүүргээд, намарынь нургуулида багшалхаяа байнад ха юм. Нэгэ үрбэгэрхэн хүбүүнэй: «Сэдэб Лубсанович, та городой хүгжэм дуунай томо ордон соо орожо үзоо нэн гүт, ямар оперонуудые шагнаабта? – гэжэ нураа хаань, юун гэжэ харюусахабши, эшхэбтэр бэшэ гү? Жамса энэ үлэһэн хахад жэлэй турша соо ходо театрта ошожо байхабди, дүрбэ гаран жэл соо хосорооһон ябадалаа харюулха ёһотойбди гэжэ байжа үдэр шангараа хэмнай. Тиигээд Сэдэб, Жамса, Бадармаа гурбан үдэшэлэн театрта ошохо боложо, Сэдэбынь биледүүдые абаха болоһон юм.

Приложени № 10

Диктант «Уг гарбалаа тоололго».

Нэгэ талаараа буряад зон буряадайнгаа газарһаа ехэшые холо ошодоггүй гэхэдээ зүб хэлэнэ хат, зүгөөр мүнөө сагта залуушуулнай гадуур гаража ажалладагыше, ажаһуудагыше болонхой. Буряад зоной хүдөө газарта, мал ажалда гэжэ үни саһаа хойшо табисууртай байхада, бэшэ ондоо ажахын мэргэжэлнүүд ханаандань таарадаггүй байжа болоходо, теэд энэмнайшые орхигдожо байнхай гэхэдэ алдуу болохогүй. Эндэ тон шухала ондоо бодол байна. Жэшэнь, танай хэлээшэ ород зондо хаанашье ябаа хада, өөһэдэйнь яһатан зон, хэлэн, телевидени, радио гэхэ мэтэ байна ха юм, харин энэ мэтэ ушарнууд гадуур ябаһан нэгэ-хоёр буряадуудта дугалдана ха, тиимэһээ нютагһаа холуур гараад ябаһан манай яһатан, бэшэшые ондоо бага яһатан зондо онсо нэгэ сэдхэлээ хангаха дуранай дугалдахада, орон нютаг ехээр татажа, хээээб даа нэгэтэ һөөргөө тэхэрин бусадаг лэ хаш. Үшөө тиихэдэ буряад угсаатан зондо эжы абынгаа бууса эмдэхэ, хаяха, угаа таһалха гээшэ ехэ нүгэлтэй байгаа. Уг гарбалаа хайн мэдэхэ хүнүүд аяар хорин үе хүрэтэр тоолон ошожо шадаха байжа, адаг зониинь долоон үе хүрэтэр заабол мэдэхэ ёһотой байһан.

Приложени № 11

Диктант “Зунай саг”

Зунай саг хэды хайхан бэ даа! Халуун нарата үдэрнүүдтэ газарай хүрьһэн халажа, барагдашагүй баян шэмээе бүхы ургасадаа гамнангүй дамжуулна. Бороогой арюун уһаар ундаджа, газар эхынгээ шэмэтэ хоолоор тэжээгдэһэн наранай ашата элшээр жэгнэгдэһэн ургамал бүхэн үдэр хүнигүй ургажа, мүшэр халаагаа огторгой оодэ харбайн, набша намаагаа арьбадхан задалжа, сээсэг буурсагаа халбараан баглайлжа, хайхан сэдхэлтэ эхэ шэнги жаргалтай дүүрэнээр харагдана. Сээсэг набша бүхэн, ажаглан харахада, ямар гоёб! Булта оор оорын нарин угалза хээтэй, хурса үнгэтэй, аятай үнэртэй. Зунай сагта үргэн дайда дэлхэй сээсэгээр таһардаггүй. Нэгэ сээсэгэй наһаяа хүсэжэ хагдархада, ондоо сээсэг халан халбарна. Хабарайхиһаа гоё сээсэгүүд задарна. Гол соогуурхи боори майлаархи хожомой сээсэгүүд ногоон, сагаан, хүрин самса дээгүүр хадажархиһан шагта тобшо шэнгээр толорно.

Иимэ хайхан дайдада амитан бүхэн ямар жаргалтай ябанаб. Түлээ тэнжээһэн ан гүроол тобир тарганаа нэмэжэ, тайгынгаа шэмэг болон атарланад. Ажалша зүгынүүд үнгын сээсэгтэ зоргоороо умбан, амтан хоолоо суглуулна. Шубууд, шубууд... Хэды олоор дальбараагаа дахуулна гээшэб! Энэ гээшэл даа, алтан дэлхэйн амгалан хонгор байдал.